

Ірина Харченко

**Педагогічні аспекти виховання особистості дитини дошкільного віку
засобами хореографічного мистецтва**

*«Якщо танець позбавлений виразності,
або в ньому немає виразних картин, сильних моментів,
він буде лише видовищем холодним і безликим»*

(Ж. Ж. Новер)

У контексті сучасної гуманістичної парадигми освіти в Україні виникає необхідність докорінного перегляду не лише її змісту, а й самого процесу цілісного розвитку людини. Особливо актуальною ця проблема є на етапі дошкільної освіти як першооснови соціокультурного становлення особистості. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні однією зі змістових ліній життєдіяльності дітей визнає мистецтво, яке спрямоване на формування естетичного ставлення до реального світу і передбачає художньо-практичну та творчу діяльність. Ефективним засобом засвоєння спадщини гуманітарної культури є хореографія, основу якої складає танцювальна діяльність.

Важливість та значущість занять хореографією пояснюється тим, що танок за своєю природою є синтетичним видом мистецтва, котрий поєднує в собі духовно-культурний та тілесно-культурний компоненти, гармонія яких впливає на різнобічний розвиток дітей. Теоретики хореографічної педагогіки (Л. Богаткова, В. Верховинець, П. Коваль, Є. Конорова, Б. Мануйлов, А. Фомін, А. Шевчук) вважають, що прилучення дитини до танцювального мистецтва важливе для її духовного розвитку, формування необхідних моральних якостей та розкриття творчого потенціалу. Танцювальна діяльність сприяє й покращенню фізичного розвитку, зміцненню здоров'я, формуванню інтересу до рухової діяльності (Е. Вільчковський, К. Глушак, О. Сайкіна, А. Тараканова, Ж. Фірілєєва та інші).

Незважаючи на те, що за державними програмами («Малютко», «Дитина» та ін.) заняття хореографією не є обов'язковими в роботі з дошкільниками, вони набули значного поширення у практиці сучасної дошкільної освіти і вводяться до навчально-виховного процесу як додаткові. Це зумовлено впровадженням педагогічних новацій у систему естетичного виховання дошкільних закладів, реалізацією мистецьких інтересів дітей у відповідно організованих видах діяльності, задоволенням їх природної рухової потреби та профілактикою відхилень у фізичному розвитку (порушення

постави, плоскостопність, ожиріння тощо). Вияв творчої активності дитини, збагачення її духовного життя невід'ємні від освоєння нею мистецтва. Сприймання художніх творів сприяє розвитку дитини, формує у неї сенсорну культуру, дає нову специфічну інформацію, пробуджує естетичне почуття краси. Концепція виховання через мистецтво не обмежується ознайомленням дітей з його творами, їх сприйманням, а передусім пропагує активне включення дітей у художню діяльність. Хореографічне мистецтво займає в реалізації такого підходу чільне місце. Воно через хореографічні вправи, дії, розвиває пластику рухів, чуття гармонії, образне сприймання музики, дарує переживання радості вільного володіння моторикою власного тіла.

Метою нашої статті є виявлення педагогічних аспектів виховання особистості дитини дошкільного віку, обґрунтування позитивного впливу хореографії на загальний та творчий розвиток дошкільників, надання методичних рекомендацій щодо організації занять з хореографії.

Специфіка розвиваючого впливу хореографічного мистецтва на особистість недостатньо вивчена. Зокрема, відсутні теоретичні розробки навчальної роботи саме з дітьми різного віку на заняттях з хореографії. Не розглядаються питання, чому дитина фактично повторює ті самі вправи, що й дорослий? Наскільки вони відповідають фізичному і фізіологічному розвитку дітей? До того ж порівняно з літературною, музичною та іншими видами обдарованості хореографічна майже зовсім не досліджувалась, особливо в психологічному плані.

Для дітей дошкільного і молодшого шкільного віку форми хореографічної діяльності – танці, марширування, уроки ритміки, фізичні спортивні вправи – відповідають їхній природній потребі в русі. Рух стимулює діяльність організму, сприяє напруженню м'язів, активізації всіх органів. Потреба у русі в єдності з потребою нових вражень є провідною в розвитку дітей даного віку. Цей процес відбувається нерівномірно. Кожний його період характеризується вибірковою продуктивністю в напрямках, наприклад: розвитку мовлення, оволодіння уміннями читати, писати тощо. Такі періоди називають сензитивними. Вони визначаються найбільшою продуктивністю розвитку деяких умінь, властивостей і мають тимчасовий перехідний характер. Для становлення сфери рухів, моторики дуже важливим вважається саме вік дошкільника і молодшого школяра. У цей час відбувається становлення дитячого організму, іде інтенсивний розвиток органів руху; прості і складні рухи визначаються невимушеністю. Пізніше моторні уміння розвиваються з утрудненням, потребують від індивіда більше вольових зусиль, напруження для удосконалення.

Першооснову хореографічної обдарованості становлять природні задатки і життєво сформовані здібності – розвиток моторної сфери дитини. В основі моторної сфери знаходиться руховий аналізатор, який включає рецептори, що розташовані у кістках, м'язах, суглобах і пов'язані з кінестетичними та статичними відчуттями. Кінестетичні – підтримують м'язовий тонус, координацію рухів; статичні – забезпечують рівновагу, статику тіла. Різний їх розвиток позначається на індивідуальних відмінностях виконання дітьми хореографічних вправ: одні з них виявляють у танцях більшу емоційність, другі – чіткість і точність рисунку у виконанні танцювальних фігур, а інші – вносять елементи суб'єктивного характеру, властиві тільки їм. Хореографічні здібності дитини, передусім, пов'язані з моторною пам'яттю. Моторна пам'ять – пам'ять на рухи. З її допомогою запам'ятовуються як поодинокі, так і комплексні рухи.

До провідних властивостей хореографічних здібностей включається мислення як пізнавальний процес та інтелектуальна активність. Головним відкриттям останнього часу стала наявність безпосереднього зв'язку між рухливістю та інтелектом. Оскільки рухи тіла повністю контролюються мозком, то разом з тілесним розвитком розвивається і мозок, особливо та його частина, яку можна назвати «руховим інтелектом». У дитини зоровий і слуховий інтелект швидше розвиваються саме тоді, коли вона має можливість доступу до величезного обсягу інформації – її інтелект зростає пропорційно кількості отриманої інформації, більше того, це веде до фізичного росту мозку [1]. Визначаючи типи інтелекту, вчені виділяють руховий інтелект, який дає можливість свідомо, творчо організувати моторну сферу. Мислення, уява і емпатія є інструментами механізму творчості. Ейнштейн вважав, що уява більш важлива за знання, бо знання обмежені. Уява ж охоплює все на світі. Уява дітей відрізняється від уяви дорослих: її характеризує легкість створення нових зв'язків, образів. Діти ще не обмежені шаблонами, стандартами, люблять фантазувати. Образи їхньої уяви яскраві, оригінальні. Вони з усього можуть все. Уява дошкільників і дітей молодшого шкільного віку тісно пов'язана з емоційною сферою. Рибо вважав, що всі форми творчої уяви невідривні від переживань. Виготський називав вплив уяви на емоції законом емоційної реальності уяви.

Хореографічна обдарованість пов'язана з особливостями емоційної і вольової сфер дитини. Які ж характерні особливості емоційної сфери і яку роль вони відіграють у хореографічній діяльності? Емоційна чутливість, вразливість – характерні властивості художньо обдарованої людини. У дітей, що займаються хореографією, вона проявляється в реакції на музичні враження, в зацікавленому емоційному ставленні до занять [5]. Емоційний

досвід закладається в ранньому віці. Розвиток і осмислення його йде протягом усього життя людини. Кожний вік дитини характеризується відповідними емоційними станами і почуттями і потребує уважного їх вивчення та виховання [3].

Вольову сферу складають вольові дії. Вони починаються з усвідомлення мети. Звичайно, для дітей найбільш стимулюючими є близькі цілі. Їм важко стримувати себе від імпульсивних дій, мобілізувати свою волю для досягнення віддалених цілей. З широкого спектра вольових властивостей на заняттях хореографією дуже важливо виховувати цілеспрямованість, настійність, дисциплінованість, витримку, терпіння, самостійність.

Розвиток хореографічної обдарованості – це багатогранний процес, що здійснюється на основі природних задатків та умов навчання і виховання, набуття спеціальних умінь. Кожний етап розвитку характеризується новим змістом, формами, структурами, рівнем, складністю рухових дій, їхніх комплексів, систем, образів руху. Хореографічна діяльність є одним з видів художньо-творчої діяльності. Виразні засоби хореографічного мистецтва – це музично-організована, образно-виразна форма рухів. Художній образ у хореографії створюється на основі високого рівня моторної координації, динаміки рухів, їхньої пластичності, гармонійності, диференційованості, ритмічності тощо. У цьому процесі бере участь оптико-кінетична система, що включає міміку, контакт очей, рухи рук, плечей, ніг, пантоміміку тіла в цілому. Людське тіло є вихідним матеріалом виявлення рухів. Проте організм – тіло та індивід – особистість існують не паралельно, і тим більше не протилежно, а в тісному зв'язку. Для артистів балету постановка тіла, вміння прийняти ту чи іншу позу, поставу голови, міміку обличчя і т. п. – результат навчання, кропіткої, щоденної роботи, виконання системи тренувальних вправ. Мета всього цього – оволодіння технологією мистецтва. Тільки на основі цієї підготовчої стадії відбувається творення образів хореографічного мистецтва [2].

Заняття з дітьми включають хореографічні вправи класичного характеру – постава тіла, постава ніг, оволодіння чіткими рухами рук тощо. При вивченні танців діти відпрацьовують окремі елементи – присідання, підскоки, приставний крок, галоп, пружинка, крок полька тощо. Заняття хореографією приваблюють дітей дошкільного і молодшого шкільного віку можливостями рухатись під музику, від чого дитина одержує насолоду, збудження, проявляє індивідуальність. У дитячих садках та молодших класах вводяться уроки ритміки, хореографії, психогімнастики. Музика супроводжує фізичні вправи, зарядку, спортивно-художню гімнастику. Відоме висловлювання

Д. Б. Кабалецького про те, що музика стоїть на трьох китах. Це пісня, марш і танок. Марш і танок – це форми хореографічної діяльності. Вони невідривні від музики. Тому відгук, чутливість до звуків музики, її мелодії є одним із компонентів хореографічної обдарованості.

Найчастіше нахил до хореографії виявляють діти рухливі, з розвиненою моторною сферою. Це переважно представники сангвінічного та холеричного темпераментів. Проте темперамент – тільки природна основа розвитку здібностей. Високий рівень розвитку хореографічних здібностей є результатом вияву всіх їхніх структурних компонентів – як уроджених, так і набутих.

Проблема організації хореографічної роботи в системі дошкільної освіти досліджена недостатньо. Науковцями розглядалися лише окремі її аспекти: з'ясовані особливості дитячої танцювальної творчості (Р. Акбарова, С. Акішев, О. Горшкова); вивчений вплив українських музично-хореографічних традицій на музично-руховий розвиток старших дошкільників (А. Шевчук); досліджені особливості поліхудожнього підходу до засвоєння дітьми образної природи хореографії (Ю. Ушакова).

Основною організаційною формою хореографічної діяльності у дошкільному закладі є заняття. Чітке визначення мети з самого початку кожного заняття забезпечує ефективність його проведення, так само і як підведення підсумку: що і як зроблено. Слово педагога в цьому процесі відіграє велику виховну роль: він роз'яснює, як виконати завдання, оцінює роботу своїх вихованців, ознайомлює дітей з хореографічною термінологією, збагачує їх художньою інформацією про історію танцю, види, жанри танцювального мистецтва тощо. Успіхи у навчально-виховному процесі як усієї групи, так і окремої дитини вихователь може оцінювати, заохочуючи їх старанність («ми сьогодні добре попрацювали, конкретно зробили...»), («молодець, бачиш, руки вже слухаються тебе...»). Отже, одну дитину треба похвалити, щоб підтримати віру в свої сили, а щодо іншої цього робити не варто, щоб дитина не була надмірною у своїх вміннях.

Проблема формування хореографічних умінь дітей з урахуванням їх вікових психофізичних особливостей вивчалася у цих дослідженнях частково.

Вікові особливості розвитку хореографічних здібностей нерозривно пов'язані з етапами загального становлення особистості дитини. Ранній прояв здібностей означає наявність природних даних для їх розвитку. Проте розвиток хореографічних здібностей в онтогенетичному (індивідуальному) плані не досліджувався. Цікаво відзначити, що реакція на музику виявляється у дитини в 9–10 місяців, а ритмічний елемент музики викликає рухи тіла,

топання ніжками у дитини в перші місяці другого року життя. Спочатку цей процес відбувається хаотично, але дуже швидко він повністю може збігатися з пульсом музики (Б. М. Теплов, 1974).

У дітей дошкільного віку активно йде процес оволодіння тілом, рухами, формування їхньої моторної сфери. Виявити нахил до хореографічної діяльності в цьому віці важко, оскільки здорова дитина весь час знаходиться у русі. На заняттях у хореографічних дитячих колективах успішно розвивається чуття ритму, пластичність, виразність рухів. Діти, у яких розвинені різноманітні м'язові рухи, стають більш здатними до гармонійного розвитку. Завдяки пошуку варіантів руху танцю, способів його виконання удосконалюється мислення, пам'ять, увага, воля. У ході відтворення руху через активізацію психомоторних процесів іде побудова образу і відображення його в свідомості дитини.

Психомоторика дитини – особистісна цінність, вона є психологічним еквівалентом свідомості. Завдяки розвитку психомоторних здібностей через динаміку танцю відбувається творення краси в гармонії. Ця краса виражається в поведінці дитини, в її способі спілкування.

Аби забезпечити ефективність навчально-виховного процесу, педагог має спиратися на дитячу увагу, яка є основою успішності проведення хореографічних занять. У дітей увага виявляється зовні в м'язовому напруженні, міміці, поставі. Дошкільники здатні на зосередження, концентрацію уваги протягом 15–20 хвилин. Для збереження уваги дітей на заняттях з хореографії у дошкільних закладах І. Понін дає такі рекомендації:

- вихователь повинен використовувати різні методики;
- давати різноплановий матеріал;
- змінювати структуру занять, окремих його частин.

Дослідник рекомендує застосовувати спеціальні тренувальні вправи та ігри на розвиток уваги для дошкільників, зокрема:

1. Будь уважний. Мета: стимулювати увагу, швидкість та точність реагування на звукові сигнали.

Діти крокують один за одним. На слово «зайчики» вони мають почати стрибати, на слово «коники» – немов би ударяти «копитом» по підлозі, «раки» – просуватися назад, «птахи» – «літати», «лелека» – стояти на одній нозі.

2. Слухай оплески. Мета: розвивати активну увагу.

Гравці ідуть по колу. Коли ведучий плесне в долоні один раз, діти мають зупинитися і прийняти позу «лелеки». Якщо плесне два рази – позу «жаби», три рази – діти крокують далі.

3. Чотири стихії.

Гравці сидять по колу. Ведучий домовляється з ними: якщо він скаже слово «земля», то всі повинні опустити руки вниз, якщо слово «вода» – витягнути руки вперед, «повітря» – підняти руки вгору, «вогонь» – зробити оберти руками.

Тренувальні вправи на розвиток пам'яті:

1. Запам'ятай рухи.

Діти повторюють за ведучим рухи рук і ніг. Коли вони запам'ятають черговість, повторюють їх у зворотній послідовності.

2. Запам'ятай своє місце.

Діти стоять у різних кутах залу. Кожний гравець мусить запам'ятати своє місце. Потім всі розбігаються в різні сторони та за командою ведучого повертаються на свої місця.

Особливу увагу слід надати вправам на розвиток спостережливості:

1. Митець.

Учень пильно розглядає того, кого буде описувати. Потім відвертається і дає словесний портрет.

2. Тінь.

Дві дитини нібито ідуть по дорозі через поле: одна попереду, а друга – на два кроки позаду. Друга дитина – це «тінь» першої. «Тінь» повинна повторювати всі рухи того, хто йде попереду, який то «зірве квітку», то «нагнеться за камінцем», то пострибає на одній нозі, то зупиниться і подивиться з-під руки.

Розвитку спостережливості і підведення до пізнання нового сприяють також ігри у відкриття, суть яких полягає в тому, щоб навчити дитину побачити подію, предмет по-своєму та відкрити це своє бачення іншим.

У сучасних умовах навчання та виховання все більше уваги приділяється формуванню творчої особистості, яка поєднує креативні здібності з розвитком вольової, емоційної, мотиваційної сфер, з набуттям

професійних знань, умінь. Здібність до творчості є в кожній дитині. Щоб це побачити, дітям треба давати можливість творити в будь-якій діяльності. У процесі творчості дитина виявляє свої почуття, думки, росте як особистість. Теоретики естетично-художнього виховання завжди підкреслюють, що в кожній дитині є величезна творча енергія. Вона повинна знайти вихід, виявитися в діяльності. Особливо продуктивна в цьому плані художня діяльність [4].

Хореографічна діяльність має великі можливості для організації творчої роботи з дітьми. Оволодіння ними на заняттях своїм організмом веде до оволодіння своєю поведінкою, вчинками. Творча діяльність дітей яскраво проявляється в ігрових ситуаціях. Найдоступніший для дітей цього віку вид творчості – імпровізація. В імпровізації головну роль відіграють емоційні стани та уява-фантазія. Джерелом створення образів в ігровій діяльності виступають їхні життєві ситуації із власного досвіду. Можна рекомендувати створювати образні скульптурні композиції, зокрема, на колективних заняттях імпровізувати на казкові сюжети, фантазувати в умовах вільного діяння.

Творча активність може починатися з наслідування. Наслідування – це не копіювання, а орієнтація на зразок. Воно не перешкоджає вияву своєрідності та індивідуальності дитини. У навчальній хореографічній діяльності бажано використовувати вправи на наслідування. Для дошкільників цікаво відтворювати, наслідувати, наприклад, ходу тварин чи птахів. Такі заняття потребують правильного вибору педагогом різних способів стимуляції образної та моторної пам'яті дітей. Зокрема, можна рекомендувати попереднє читання оповідань, коротеньких уривків про тварин, краще окремо про кожну: зайця, ведмедя, вовка тощо; розгляд їхніх малюнків за допомогою наочного допоміжного матеріалу. У такий спосіб вихователь готує дітей до відтворення характерних рухів, пластики, дій, зображування окремих тварин і птахів. На хореографічних заняттях широко використовується вправа на кошачий крок, що стимулює розвиток пластичності, грації. Подобається дітям наслідувати і рух поїзда, машин, політ літака.

Перед педагогом завжди постає питання, як навчити дітей виявляти в танцях емоційний стан через поставу, міміку, рухи, пантоміміку. Хореографічна діяльність у цьому відношенні має багатий емоційний матеріал. Наприклад, можна рекомендувати етюди на виявлення емоційних станів, настрою, почуттів. Роль, яку виконує дитина у хореографічному етюді, вимагає перевтілення, передачі емоцій через володіння системою рухів, уміння виразно передати свої переживання. Наприклад:

1. Етюд «Радість» .

Голова піднята вгору, плечі розправлені, вираз обличчя усміхнений. Погляд очей спрямований трохи вгору. Тіло, постава ніби піднімаються, витягуються у височінь. Кроки рішучі, руки в енергійному русі, простягнені вперед.

2. Етюд «Сумно».

Голова опущена вниз, послаблені лицеві м'язи, очі дивляться додолу, на плечах ніби тягар, руки безсило опущені, все тіло обважніло, хода повільна, нерішуча.

Етюди на вираження почуття страху – «Мені страшно», «Зайчик боїться».

Такі і подібні їм вправи сприяють формуванню у дітей уміння відображати емоційні стани, розрізняти і відтворювати їх. Можна використовувати в роботі і наочні засоби – давати словесні портрети особливостей вияву різних переживань, показувати малюнки із зображенням емоційних станів, які діти через міміку і пантоміму повинні відтворити, але звертаємо увагу педагогів-хореографів на те, що зайва регламентація може знизити емоційний тон створення дітьми образів.

Підсумовуючи значення хореографічної діяльності для розвитку та виховання особистості дітей, виділимо її основні функції в цьому напрямку:

- сприяти забезпеченню гармонійно-фізичного розвитку;
- заохочувати до розвитку уяви;
- стимулювати безпосередньо до переживання стану «м'язевої радості»;
- задовольняти творче самовиявлення, самоствердження та самореалізацію дітей. Хореографічне мистецтво здатне задовольнити прагнення особистості до естетичного зростання, поєднати її внутрішній і зовнішній світ, активізувати творчу уяву та емоційні реакції дитини. Хореографія, що спирається на музично організовані, умовні, образно-виразні рухи людського тіла, сприяє формуванню емоційної сфери особистості, втіленню в танцювальних рухах особливостей її характеру, формуванню в неї духовних цінностей. Проте, в сучасному українському дошкільному недостатньо розроблене теоретико-методичне забезпечення процесу формування хореографічних умінь дітей дошкільного віку, що становить перспективу нашого подальшого вивчення проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Доман Г. Гармоническое развитие ребенка / Г. Доман. – М. : Аквариум, 1996. – 441 с.

2. Балет. Энциклопедия. – М. : Сов. энциклопедия, 1981. – С. 564.
3. Незайкинский Е. В. Звуковой мир музыки / Е. В. Незайкинский. – М., 1988. – С. 8.
4. Рудницька О. П. Інтегративні зв'язки у викладанні художньо-естетичного циклу / О. П. Рудницька // Початкова школа. – 2001. – № 5. – С. 40–43.
5. Тараканова А. П. Система хореографічного виховання у школах і позашкільних закладах / А. П. Тараканова. – К., 1996. – 284 с.